

Отримано: 15 березня 2022 р.

Прорецензовано: 21 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 23 березня 2022 р.

e-mail: olha.demchuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-271-273

Демчук О. А. Міжкультурна комунікація в есеїстиці Василя Махна. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 271–273.

УДК: 821.161.2:82.091/130.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2031-0092>

Демчук Ольга Анатоліївна,
аспірантка кафедри української мови і літератури,
Національний університет «Острозька академія»

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ЕСЕЇСТИЦІ ВАСИЛЯ МАХНА

У статті за допомогою імагологічного методу досліджено явище міжкультурної комунікації в есеїстиці українського письменника Василя Махна, способи її вираження й текстової репрезентації в творах автора. Проблема міжкультурної комунікації в останні десятиліття набуває актуальності в літературознавчій науковій думці у зв'язку з явищами глобалізації, зокрема й у контексті імагологічних студій, що зосереджені на протиставленні «свого» й «чужого». У цій науковій розвідці проаналізовано функціонування моделей міжкультурної комунікації в текстовій репрезентації автора, виділено основні з них, осмислено способи взаємодії між представниками різних етнічних груп і культурних середовищ під час обміну повідомленнями. У статті також приділено увагу дослідженню мультикультурного простору пограниччя в есеях Василя Махна, де стираються межі між «своїм» і «чужим», а відповідно й міжкультурна комунікація виражена яскравіше й концентрованіше. Доведено, що в умовах багатоголосся різних етносів процес комунікації, окрім інтеграції в культури одне одного, може мати ще й деструктивний характер, підтвердженням чому слугують війни, винищення однієї нації іншою. У статті також досліджено комунікацію письменника як представника українського етнотипу з гетерообразами та культурами «інших», де обмін повідомленнями має доволі суб'єктивне авторське сприйняття. У розвідці з'ясовано питання інтертекстуальної міжкультурної комунікації, виникнення стереотипів та їх руйнації внаслідок взаємодії різних етносів і культурних середовищ. Окрім того, наукова студія зосереджена на авторському сприйнятті світу крізь проблему міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, імагологія, «своє/інше», гетерообраз, есеїстика, інтертекст, культура, стереотип.

Olha Demchuk,

Postgraduate student of Ukrainian Language and Literature Department,
The National University of Ostroh Academy

MULTICULTURAL COMMUNICATION IN THE VASYL MAKHNO'S ESSAYS

The article deals with the phenomenon of intercultural communication in the essays of Ukrainian writer Vasyl Makhno, ways of its expression and textual representation in the author's works with help of imagological method. During last decades the problem of intercultural communication has become relevant in literary scientific thought in connection with the phenomenon of globalization, in particular in the context of imagological studies focused on the opposition of «own» and «other». The scientific research analyzes the functioning of the intercultural communication models in the writer's textual representation, highlights the main ones, investigates the ways of interaction between representatives of different ethnic groups and cultural backgrounds during the exchange of messages. The article also focuses on the study of the multicultural space of the borderland in the Vasyl Makhno's essays, where the boundaries between «own» and «other» are blurred and intercultural communication is more pronounced and concentrated. It has been proved that in the conditions of polyphony of different ethnic groups, the process of communication, in addition to integration into each other's culture, can also be destructive, as evidenced by wars and the extermination of one nation to another. The article also examines the writer's communication as a representative of the Ukrainian ethnotype with heteroimages and cultures of «others», where the exchange of messages has a rather subjective authorial perception. The investigation also clarified the issues of intertextual intercultural communication, the emergence of stereotypes and their destruction due to the interaction of different ethnic groups and cultural backgrounds. In addition, the research focuses on the author's perception of the world through the problem of intercultural communication.

Key words: intercultural communication, imagology, «own/other», heteroimage, essays, intertext, culture, stereotype.

Постановка проблеми. Культура – нескінченний і безперервний процес комунікації, однак феномен культури загалом полягає в тому, що для її розвитку потрібно звертатись також і до чужих досвідів. В епоху глобалізації відбувається поєднання культур, їхня взаємодія, обмін інформацією та повідомленнями. Таке явище називають міжкультурною комунікацією, особливістю якої є приналежність адресата й адресанта до різних етнічних середовищ (Самовар, Портер, МакДеніел, 2012: 15). У літературознавстві в останні десятиліття зросло зацікавлення проблематикою міжкультурної комунікації, яка набуває актуальності в контексті імагологічних досліджень. Сучасна наукова думка схиляється до студіювання творчості письменників, наскрізним мотивом текстів яких є інтелектуальне кочівництво й репрезентація простору як культурного пограниччя. До таких авторів належить і український письменник – Василь Махно.

Аналіз актуальних досліджень. Уперше термін «міжкультурна комунікація» у 70-х роках застосували американські вчені Річард Портер і Ларрі Самовар у книзі «Комунікація між культурами» – вони й стали основоположниками досліджень цієї проблеми. Методологію та теорію імагології ж розвивали Манфред Беллер, Хуго Дизерінк, Джоел Лірсен, Даніель Анрі Пажо, Едвард Саїд. Серед українських науковців, що вивчали імагологію, можна виокремити Юрія Барабаша, Василя Будного, Миколу Льницького, Наталію Кіор, Дмитра Наливайка, Ірину Пупурс та інших. До уваги також взято дослідження Івана Андрусика, Тараса Антиповича, Тамари Гундорової, Світлани Кочерги, Йоханена Петровського-Штерна, Богдана Рубчака, котрі присвятили свої праці різним аспектам творчості Василя Махна. Розглянуто студію Тараса Прохаська про жанрово-стилістичні особливості модерної есеїстики. Жодне з досліджень не зосереджене на проблематиці міжкультурної комунікації в есеях Василя Махна в контексті імагологічних студій, що й робить нашу розвідку **актуальною**.

Мета статті полягає в дослідженні моделей міжкультурної комунікації, їх функціонування в есеїстиці Василя Махна, особливостей авторської текстової репрезентації взаємодії між представниками різних культур.

Виклад основного матеріалу. В українському літературному й літературознавчому просторі Василь Махно займає чільне місце. Автор дебютував як поет, але жанрові горизонти творчості значно розширились, оскільки до його творчого доробку увійшли й оповідання, й романістика, й есеїстика. На думку Тараса Прохаська, сенс есеїстики полягає в пізнанні й дослідженні світу «через самого себе, через власну суб'єктивність. [...] Есеїстика є неможливою без врахування *мого* способу бачення, *моєї* думки, тому есеїстика, позбавлена суб'єктивності, перестає нею бути. В есеїстичному тексті є важливим не "так є", а "так мені здається, я так побачив"» (Прохасько, 2019). В основі жанру есеїстики – індивідуальне світосприйняття, безперервне дослідження світу, різних подій і явищ у світлі власного бачення. Есеї Василя Махна – теж постійний процес пізнання навколишньої дійсності, оточення, намагання вести діалог зі світом, а також – саморефлексія, нескінченна автокомунікація: «*Я ніколи не вів щоденників, не робив якихось нотаток. Перекоаний був, що всі деталі й слова все одно не залишать мене і, що важливіше, – я їх не забуду. [...] Життя, зіткане з деталей, витікає крізь діри рурки дір'явої пам'яті, так хоче вивільнитися від обов'язку й тягаря. Я хочу заліпити ці діри, яких більше з роками*» (Махно, 2020: 13). Відповідно й процес міжкультурної комунікації в есеїстиці Василя Махна відбувається безпосередньо за участі автора, процес обміну повідомлень описано крізь світогляд письменника.

У сучасному літературному світі навколо постаті Василя Махна тривали дискусії щодо його етноідентичності, оскільки автор належить до нових номадів і вже більше двадцяти років живе в Америці. Попри це більшість науковців вважають Василя Махна українським письменником: «...Махно свідомо зараховує себе до української літератури, з якою пов'язав себе ще у тернопільський період, і пише українською мовою» (Гундорова, 2019: 3). На думку самого автора, мова творчості і є маркером етноідентичності митців, оскільки – мова, за словами Василя Махна, метафізична субстанція організму, вона «*як серце для життєдіяльності організму. Натомість країни, покраїні кордонами, можна змінювати*» (Махно, 2019: 181). Тому в нас є усі підстави зарахувати Василя Махна до українського культурного простору. Загалом автор як представник українського етнотипу комунікує з репрезентаторами *інших* етносів, тому визначна модель міжкультурної комунікації в есеїстиці Василя Махна – це комунікація *автор-українець* і *гетерообрази* й навпаки. В есеїстиці письменника калейдоскопічно представлено розмаїття етносів, зокрема англійського, американського, грузинського, естонського, єврейського, італійського, монгольського, польського, румунського, сербського тощо. Оточення Василя Махна – це представники культурної інтелігенції різних етнотипів, наприклад, Норман Маня (єврейсько-румунський письменник), Йоханан Петровський-Штерн (американський літературознавець, історик, єврейського походження), Ольга Токарчук (польська письменниця) та інші. Відповідно міжкультурна комунікація автора, представника українського етнотипу, репрезентована в обміні повідомленнями з гетерообразами-друзями, до того ж, і письменник, й *інші* є водночас і адресатами, і адресантами. Комунікація ця доволі особистісна, оскільки людям поза контекстом діалогу й цих дружніх зв'язків важко зрозуміти повідомлення: «*Йоханан каже, що в іншому житті він хоче бути цвіркуном і жити в ерусалимській пекарні. [...] Я питаю: "Чому цвіркуном?" "Ну що тут дивного, – міркує Йоханан. – Бо цвіркуном можна надихатися хліба й втамувати голод"*» (Махно, 2020: 178).

Ще одна модель комунікації в есеїстиці Василя Махна – це *автор* – *культури інших*. Під час подорожей письменник сповна намагався осягнути простір, наповнений культурними кодами, прочитати його, зрозуміти якнайбільше повідомлень, схованих у мові, різних місцях, архітектурі, живописі, літературі, історії, природі тощо, тобто письменник постає реципієнтом: «*Грузія розпочинається зі спротиву. Він непомітний, бо на кінчику язика. Навіть у слові "Тбілісі" – спротив заховався у двох спресованих приголосних "Тб". А скільки їх в інших словах грузинської мови, та хіба запам'ятаєш? Грузія захищена горами й мовою. Мова схована в абетці, що подібна до завитків виноградної лози*» (Махно, 2020: 178). Завдяки повідомленням *іншої* культури у свідомості автора відбувається зіткнення досвідів *свого* та *чужого*, а відповідно – і збагачення внутрішньої світоглядної системи орієнтирів, що сприяє кращому самоусвідомленню й розумінню навколишнього. Міжкультурна комунікація Василеві Махну слугує джерелом натхнення, оскільки письменник імплементує інформацію, закладену в культурному просторі *інших* міст і країн, у свої твори: «*Не приховуватиму, що пишу книжку, в якій багато втрачених слів. Одне з них – Язловець. [...] Отож слова ті (втрачені) позначили: фортецю, каміння якої ще не розповзлося; Вірменську браму, місцезнаходження якої уже не віднайти, бучацький шлях, що проходив повз Вірменську церкву і цвинтар і який через чотириста років (часу, який мене цікавить) забудовано*» (Махно, 2020: 79). У такий спосіб письменник творить нескінчений процес міжкультурної комунікації, інтерпретуючи отримані повідомлення, перетворюючи їх у тексти.

Також в есеїстиці Василя Махна міжкультурна комунікація виражена як *інтертекст*, тобто відбувається комунікація між літературними текстами письменників, що належать до різних етносів. Яскравим прикладом є есеї про чилійського поета Пабло Неруду і його збірку «20 віршів про кохання і 1 пісня відчаю». Василь Махно написав цикл поезій, котрі увійшли до збірки «Паперовий міст»: «*Я змагався з Нерудою, пишучи "21 вірш про кохання" без жодної пісні відчаю. І лише металевий скрегіт сабвейних вагонів був мелодією для них. Для слів, які сказали і скажуть мільярди людей*» (Махно, 2020: 16). Інтертекстуальна міжкультурна комунікація українського автора з Пабло Нерудою була своєрідним викликом Василя Махна самому собі, спробою довести, що кохання буває без відчаю, донести цю думку до реципієнтів. Загалом мистецтво в текстах Василя Махна є гучним рупором для обміну повідомленнями між представниками різних культурних груп. Письменник часто згадує митців, чії виставки кочують світом, їх бачать представники різних етносів. У есеях автор згадує й виставки Енді Воргола, Кандінського, Пабло Пікассо та інших. Письменник усвідомлює, що мистецтво є посередником між митцем і реципієнтом, і найголовніше тут – це адресант, оскільки від адресанта залежить нескінченний процес комунікації тексту чи полотна зі світом.

Міжкультурна комунікація в есеїстиці Василя Махна виражена також у моделі *стереотип про чужих – його руйнація*. За словами Джоєпа Лірсена, кожній нації приписують певні характеристики, відповідно до яких виникають усталені уявлення про моделі поведінки тих чи тих етносів, їхні культури, але «ми повинні завжди усвідомлювати, що етнічність як модель не є абсолютною» (Лірсен, 2016: 26). Індивіди, котрі потрапляють в *інше* культурне середовище, часто мають сформовані погляди й очікування. Зачасту це відбувається внаслідок того, що колись акт комунікації з *чужою* культурою виявився не до кінця достовірним, як-от у випадку з Колумбією, її репрезентацією в романі «Сто років самотності» та справжньою

країною: «Герман сміється з тупих іноземців, котрі, начитавшись Маркеса, юрбами повалили до Колумбії шукати сто років самотності, відставних полковників, місто Макондо, ну і ще усяку фігню з текстів, читаних у напівпорожніх залах університетських бібліотек» (Махно, 2019: 151).

Комунікація між представниками різних культур в есеїстиці Василя Махна відбувається в умовах пограниччя – місця, де перебувають і взаємодіють різні об'єднані історичними подіями й соціальними чинниками етнотипи. На думку Світлани Кочерги, на таких територіях «сама історія є рушієм еволюції взаємин автентичних культур і мультикультуралізму» (Кочерга, 2020: 7). Розвиток взаємодії різних етносів у текстах Василя Махна відбувається внаслідок політичних, історичних і соціальних явищ (війни, міграції тощо) у межах таких місць-погранич, як Базар, Бучач, Єрусалим, Нью-Йорк, Чортків, Язловець, тому ще одна модель міжкультурної комунікації в есеях письменника – *етноси й культури в умовах пограниччя*. Вони, перетинаючись одне з одним, творять свій мультикультурний простір, комунікуючи: «У Базарі жили українці, поляки, євреї. Вірмени заходили із Язлівця: з тих, що належали до вірменської громади, котра ще з середніх віків поселилася на язловецьких пагорбах. Галицькі євреї тримали в Базарі корчми, орендували сад та займалися торгівлею і також тут з'явилися із поширенням польського королівства на Поділлі, а українці, частково вимішавшись з турками, залишилися більшістю...» (Махно, 2019: 12). У пограниччях міжкультурна комунікація цілком може стерти межі свого й чужого або ж зробити їх менш помітними, дозволяючи різним культурам мирно існувати в межах одного простору, але часто, знову ж таки в основному через політичні та історичні події, відбувається несприйняття однієї культури іншою, що призводить до деструкції й іноді навіть винищення: «У 1929 році євреї виїхали з Базару назавжди – казали, що до Чорткова. Мабуть, більшість з базарських євреїв перебувала в чортківському тетто: когось з них було розстріляно у Чорному лісі, а інших вивезли до табору смерті в Белжець» (Махно, 2019: 34).

Висновки. Отже, міжкультурна комунікація в есеїстиці Василя Махна виражена за допомогою кількох ключових моделей, із-поміж яких – *автор (український етнотип) – гетерообрази; автор – культури інших; інтертекстуальна міжкультурна комунікація; стереотип про чужих – його руйнація; міжкультурна комунікація в умовах пограниччя*. Обмін повідомленнями між представниками різних націй репрезентовано в світлі авторських індивідуальних рефлексій щодо світу, етносів і їх культурних надбань, навколишньої дійсності. Міжкультурна комунікація між своїм і чужим, чужим і чужим в есеїстиці Василя Махна – це нескінченний процес пізнання та пошуку відповідей, постійна реінтерпретація та тлумачення кодів й інформації, за допомогою яких відбувається пошук і розуміння ідентичності як письменника, так і гетерообразів, репрезентованих у його текстах. Проблематика міжкультурної комунікації в українській літературі заслуговує подальшого вивчення в контексті імагологічних студій.

Література:

1. Гундорова Т. Василь Махно, або Як стати американським поетом : вступна стаття. *Махно В. Поет, океан і риба : вибрані вірші (1993–2018)*. Харків : Фоліо, 201. С. 3–14.
2. Знайомство з есеїстикою: конспект лекції Тараса Прохаська «Есей: спроба реконструкції». (2019). *Блог Yakaboo.ua*. URL : <https://blog.yakaboo.ua/eseystyka-prohasko/>. (дата звернення: 24.02.2022).
3. Кочерга С. Пограниччя як текст: ретроспекція сучасної романістики. *Геопоетичні студії. Науковий альманах. Феномен місця / за ред. Х. Семерин*. Острог : Видавництво НаУОА. 2020. Вип. 5. С. 6–15.
4. Махно В. Околиці та пограниччя : вибрані есеї 2011 – 2018. К. : Yakaboo Publishing, 2019. 240 с.
5. Махно В. Уздовж океану на ровері : есеї. К. : Yakaboo Publishing, 2020. 336 с.
6. Leerssen J. Imagology: on using ethnicity to make sense of the world. 2016. P. 13–31. URL : <https://anovom.com/doc-imagology-on-using-ethnicity.pdf>. (дата звернення: 24.02.2022).
7. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. *Intercultural Communication: A Reader*. Boston : Wadsworth, 2012. 518 p.

References:

1. Hundorova T. (2019). *Vasyl Makhno, abo Yak staty amerykanskyim poetom : vstupna stattya*. [Vasyl Makhno, or How to become an American poet]. *Makhno V. Poet, ocean i ryba : vybrani virshi (1993–2018)*. [Makhno V. Poet, ocean and fish : collection of poetry (1993–2018)]. Kharkiv : Folio. 3–14.
2. Znayomstvo z eseyistykyu: konspekt lektsiyi Tarasa Prokhaska «Esey: sprobа rekonstruktsiyi». (2019). [Introduction to essays: synopsis of Taras Prokhasko's lecture «Essay: an attempt at reconstruction»]. *Bloh Yakaboo.ua*. URL : <https://blog.yakaboo.ua/eseystyka-prohasko/>. (accessed 24.02.2022).
3. Kocherga S. (2020). *Pohranychchya yak tekst: retrospektsiya suchasnoyi romanistyky*. [Borderlands as a text: a retrospection of contemporary fiction]. *Heopoetychni studiyi. Naukovyy almanakh. Fenomen mistysya / za red. Kh. Semeryn*. [Geopoetical studies. Scientific almanac. The phenomenon of a place]. Ostroh : Vydavnytstvo NaUOA. Vyp. 5. 6–15.
4. Makhno V. (2019). *Okolytsi ta pohranychchya : vybrani eseyi 2011 – 2018*. [Neighborhoods and borders : collection of essays]. K. : Yakaboo Publishing. 240 pages.
5. Makhno V. (2020). *Uzdovzh okeanu na roveri : eseyi*. [Along the ocean on a bicycle]. K. : Yakaboo Publishing. 336 pages.
6. Leerssen J. (2016). *Imagology: on using ethnicity to make sense of the world*. 13–31. URL : <https://anovom.com/doc-imagology-on-using-ethnicity.pdf>. (accessed 24.02.2022).
7. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. (2012). *Intercultural Communication: A Reader*. Boston : Wadsworth. 518 pages.